

Одеська Національна юридична Академія

Чувардинський Олександр Георгійович

УДК 351:354

Становлення і розвиток новітньої соціал-демократії в Україні

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата політичних наук

Одеса – 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії і політичних дисциплін Рівненського інституту слов'янознавства Київського славистичного університету Міністерства освіти та науки України.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент
Шелюк Людмила Олександрівна,
вчений секретар Рівненського інституту
слов'янознавства Київського славистичного університету

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Наумкіна Світлана Михайлівна,
Південноукраїнський державний педагогічний
університет ім. К.Д. Ушинського,
завідувач кафедри політичних наук;

кандидат політичних наук
Свірін Михайло Геннадійович,
Одеський регіональний інститут державного
управління Української академії державного
управління при Президентові України,
докторант

Провідна установа: Київський національний університет будівництва та архітектури Міністерства освіти і науки України, кафедра політології.

Захист відбудеться 21.12.2002 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К. 41.086.02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук в Одеській національній юридичній академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 20.11.2002 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Дудченко В.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю теоретичного осмислення процесів, що відбуваються в політичній системі України, складовою якої є політичні партії та громадські організації, які створюються громадянами для *“здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних і інших інтересів”* (ч.1 ст.36 Конституції України). Політичні партії виконують таку важливу функцію як забезпечення зв'язку між державою та громадянським суспільством, що виражається у формі сприяння вираженню політичної волі громадян та участі у виборах.

Протягом тривалого часу в ХХ ст. з об'єктивних та суб'єктивних причин не існувало не лише наукових розробок в галузі теорії функціонування політичних партій, але й був відсутнім сам феномен багатопартійності. Формування новітньої багатопартійності актуалізувало розробку зазначеної проблеми. По-перше, ця актуальність обумовлена необхідністю подальших політологічних досліджень партійної системи, яка у вітчизняній науці знаходиться лише на своїх початкових стадіях розвитку. По-друге, слід вказати й на те, що крім суто структурно-формальних та функціональних аспектів вивчення партійної системи, ці дослідження мають бути доповнені характеристикою конкретних політичних партій, програмно-теоретичних і практичних основ їх діяльності, їх взаємозв'язків з суспільством і державною владою. Становлення і розвиток соціал-демократичного руху в новітній Україні потребує адекватного і об'єктивного висвітлення.

Актуальність наукової розробки концептуальних положень сучасної соціал-демократичної теорії обумовлюється ще й тим, що протягом тривалого часу в дослідженнях присвячених цій темі робилися висновки про політичну *“смерть”* соціал-демократії за причини невідповідності її концептуальних положень змінам у сучасному світі. Подібної думки дотримуються окремі опоненти сучасної соціал-демократії і в Україні. На жаль, таке ставлення до неї, що й досі культивується політичними опонентами програми соціал-демократичних перетворень, часто спричиняє суттєві непорозуміння на рівні масового сприйняття соціал-демократичної політики. Про хибність подібного ставлення до соціал-демократичної теорії свідчить те, що її сутність це постійний пошук, критичний перегляд усталених уявлень, об'єктивний і вільний від ідеологічних упереджень аналіз сучасної ситуації при обов'язковому

дотриманні етичних принципів та правил демократичного волевиявлення. Згадані спроби теоретичної фальсифікації сучасної соціал-демократичної концепції значно посилюють важливість і актуальність її об'єктивного науково-політичного дослідження.

Проблеми становлення і розвитку соціал-демократії в сучасній Україні, а також діяльності соціал-демократичних політичних партій в період після проголошення незалежності до цього моменту ще не набули висвітлення у ґрунтовних багатоаспектних наукових дослідженнях. Це зумовлює значний інтерес сучасних вітчизняних політологів до вивчення основних засад соціал-демократичної теорії, місця і ролі соціал-демократичних партій в процесі становлення політичного плюралізму, специфіки партійного представництва соціал-демократичного руху в політичній системі сучасної України.

Здебільшого ті праці, що стосуються дослідження цих проблем теорії політичних процесів та інститутів торкалися, як правило, лише певних аспектів пов'язаних з діяльністю соціал-демократичних партій. Так, зокрема, окремі питання визначення місця соціал-демократичних партій в ході становлення в Україні багатопартійної системи було розкрито у працях С.Бабія, Є.Базовкіна, А.Білоуса, В.Кременя, В.Полохала, В.Ребкала, Ф.Рудича, С.Рябова, В.Ткаченка, П.Шляхтуна та ін. Проблеми соціал-демократичної теорії пов'язані з впровадженням концепції соціальної і правової держави аналізувалися у працях В.Бабкіна, В.Копейчикова, М.Михальченка, О.Скрипнюка, В.Шаповала, Ю.Шемшученка.

При цьому слід звернути особливу увагу на те, що в західній політичній науці на сьогоднішній день чітко визначилися два основні напрямки дослідження соціал-демократії. З одного боку, це розробка загальних проблем соціал-демократичної теорії, питання адаптації соціал-демократичної політики до змін у сучасному світі, створення нових механізмів реалізації соціал-демократичних цілей, дослідження історичного розвитку соціал-демократичних партій тощо. Це, перш за все, праці таких теоретиків, багато з яких одночасно були й провідними діячами європейських соціал-демократичних партій, як Х.Хайман, Х.Брундтланд, Г.Папп, М.Гаррінгтон, Н.Кіннок, С.Міллер, Ж.Атталі, Т.Нейджел, Т.Фіхтер, О.Лафонтен, Й.Рау та ін. А, з іншого боку, це цілий ряд досліджень присвячених проблемам розвитку соціал-демократії в окремих країнах: Ф.Гонсалес, Р.Беррос, Д.Петрас, Б.Орлов, Е.Хобсбаум, М.Спурдалакіс, Ф.Морел, Р.Хетерслі, Г.Мілнер, Й.Дедекен, Г.Маркуш, Г.Цепелі, П.Глоц,

М.Штадлер, Г.Паттхофф та інші.

Не зважаючи на появу перших вітчизняних досліджень теорії соціал-демократії, є підстави констатувати, що в сучасних умовах спостерігається брак політологічних розробок в цій галузі. Так, багато в чому ще й досі залишаються невисвітленими питання діяльності партій соціал-демократичного спрямування в період після проголошення незалежності, їх місця в сучасній партійній системі України, конкретні проблеми пов'язані з концептуальними пропозиціями партій соціал-демократичного спрямування щодо невідкладних дій в сфері політичного, економічного та соціального реформування. Саме це і обумовило вибір дисертаційної теми, її теоретико-практичне значення, актуальність і наукову новизну.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до комплексної цільової програми “*Розвиток демократичних процесів у правовій державі*” (державна реєстрація №0186.0.070.866) і повністю узгоджується із проголошеним Конституцією України курсом на побудову громадянського суспільства, формування системи багатопартійності і політичного плюралізму. Дисертація відображає один із напрямів науково-дослідницької роботи кафедри філософії і політичних дисциплін Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету.

Метою і задачею дисертації є дослідження зростаючої ролі соціал-демократичної ідеології в політико-правових реаліях здійснюваного українським суспільством і державою переходу до політичного плюралізму, демократичної політичної і партійної системи, розбудови інститутів правової та соціальної держави. Головною метою дисертаційного дослідження є аналіз розвитку новітнього соціал-демократичного руху в Україні в контексті формування багатопартійної системи кінця 80-х – 90-х років ХХ століття, висвітлення концептуальних основ новітньої соціал-демократії та визначення місця і ролі СДПУ(О) в сучасному спектрі вітчизняного політичного і партійного представництва.

Виходячи із сформульованої загальної мети дослідження, автором були поставлені такі безпосередні завдання:

- здійснити аналіз теоретико-методологічних та історико-політичних передумов, що вплинули на відродження діяльності соціал-демократичних партій в Україні та їх розвиток в 90-х роках ХХ століття;
- продемонструвати місце і роль соціал-демократичних партій, яке вони

посіли в структурі сучасної української партійної системи, окреслити значення діяльності соціал-демократичних політичних партій для розвитку і становлення політичного плюралізму;

- проаналізувати феномен соціал-демократії як системи цінностей, визначити специфіку сучасного розуміння ідеалів свободи, справедливості і солідарності в діяльності провідних західноєвропейських та українських соціал-демократичних партій, а також надати порівняльної характеристики інтерпретації цих ідеалів в діяльності соціал-демократичних, ліберальних та консервативних політичних партій;

- визначити і систематизувати основи соціал-демократичної концепції суспільно-політичного устрою, виявити загальне спільне теоретичне ядро, що об'єднує соціал-демократію в єдиний світовий політичний рух, а також продемонструвати яким чином ця концепція може модифікуватися в залежності від специфіки політичної, економічної, соціальної та правової ситуації, що склалася у тих чи інших країнах;

- дослідити те, яким чином класичні західноєвропейські методи діяльності соціал-демократичних партій адаптуються до вітчизняних умов перехідного періоду;

- надати характеристики основним партіям, які на сьогоднішній день репрезентують в Україні соціал-демократичний напрям політичного розвитку, виділити ті з них, які мають найбільшу суспільну підтримку, окреслити можливості їх партійного впливу на державну владу та політичну перспективу участі у її здійсненні в контексті наступних парламентських і президентських виборів;

- висвітлити конструктивний потенціал щодо заходів та шляхів державно-правового і суспільного реформування, який міститься в Програмі СДПУ(О) та Проекті нової програми цієї партії, проаналізувати основні програмні положення діяльності цієї партії, зробити висновки щодо відповідності безпосередніх політологічних досліджень СДПУ(О) тим нормам, які відображено в її установчих документах;

- на підставі узагальнення політичних і соціологічних даних спрогнозувати майбутню перспективу для розвитку української соціал-демократії.

Об'єктом дослідження є загальні політико-правові властивості становлення і діяльності соціал-демократичних політичних партій в Україні в новітній період її розвитку.

Предметом дослідження є сучасна соціал-демократична теорія як наукова

концепція, важливий чинник суспільно-політичного розвитку та ідеологічна основа функціонування політичних партій соціал-демократичного спрямування.

Методи дослідження. Основою методології дослідження стали як загальнонаукові принципи: системності, принципи єдності логічного та історичного, поєднання абстрактного і конкретного, взаємозв'язку загального та особливого, так і спеціальні порівняльно-політичні методи: проблемно-хронологічного, конкретного, періодизаційного, ретроспективного, прогностичного аналізу, які забезпечують єдність і послідовність аналізу досліджуваної проблеми.

Залучення методу системного аналізу як провідного в дисертаційному дослідженні, дало змогу: а) розкрити процес формування соціал-демократичних партій в Україні як органічну складову такого більш широкого явища як становлення багатопартійності, політичного плюралізму і демократичної політичної системи, б) вивчити розвиток соціал-демократичних партій в Україні як комплексний процес обумовлений цілим рядом політичних, економічних та соціальних обставин, в) проаналізувати окремі елементи партійної діяльності СДПУ(О) у контексті загальних тенденцій функціонування сучасної української партійної системи. Активне використання в дисертації методів порівняльного та ретроспективного аналізу дозволило визначити основні тенденції розвитку та функціонування соціал-демократичних партій в Україні, окреслити їх специфіку у порівнянні з західно- та східноєвропейськими соціал-демократичними партіями.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена як сукупністю поставлених завдань, так і засобами їх розв'язання. Особливість роботи полягає у поєднанні автором вивчення трьох аспектів теми: а) аналіз тих рис та властивостей, що відрізняють сучасну чи новітню соціал-демократію від традиційної соціал-демократичної концепції; б) дослідження специфіки політичної діяльності українських соціал-демократичних партій у порівнянні з західними соціал-демократами; в) висвітлення характеру взаємовідносин між різними українськими соціал-демократичними партіями та визначення основних політичних сил, з якими асоціюються можливості подальшого соціал-демократичного розвитку України.

Основні *елементи наукової новизни дисертаційної роботи* пропонуються в наступних тезах: в дисертації вперше аналізуються специфіка і тенденції розвитку соціал-демократичних політичних партій в новітній період існування незалежної України; доводиться необґрунтованість репрезентації сучасної

української соціал-демократії як тієї частини політичного спектру, що відкололася від ортодоксальних комуністичних сил; обґрунтовується необхідність розгляду формування потужного соціал-демократичного крила в українській політиці як обов'язкової умови політичного плюралізму і органічної складової багатопартійної системи; уточнюється і розвивається підхід до об'єктивної оцінки змісту програм соціал-демократичного реформування держави і суспільства; здійснюється науковий аналіз принципів та методів політичної діяльності українських соціал-демократів; досліджуються особливості функціонування окремих соціал-демократичних партій; уточнюються питання щодо безпосереднього змісту тих вихідних політико-правових понять, що використовуються в програмах соціал-демократичних партій; окреслюються основні проблеми правового, соціального та економічного характеру, які мають бути вирішені з метою посилення ефективності впровадження соціал-демократичної моделі суспільно-політичного розвитку.

У дисертаційному дослідженні знайшли відображення такі основні положення:

- необхідною умовою розвитку будь-якого демократичного суспільства та демократичної системи державної влади є наявність політичного плюралізму, як можливості громадян вільно обирати ті політичні та ідеологічні програми, які найбільш адекватно відбивають їх власні інтереси, та існування системи багатопартійності як того політико-правового механізму, який дозволяє політичній спільноті впливати на діяльність державної влади;

- однією з найбільш впливових та ефективних партійних програм політичної діяльності у ХХ столітті виявилася соціал-демократична ідеологія, яка послідовно захищає пріоритети соціальної і міждержавної злагоди, ідеали справедливого суспільного устрою, принципи свободи і солідарності;

- сучасний розвиток соціал-демократичної концепції суспільно-політичного розвитку позначається двома основними властивостями: з одного боку, це збереження основних соціал-демократичних настанов та теоретичних підвалин цієї ідеології, а, з іншого – це намагання адаптувати соціал-демократичну теорію до цілого ряду глобальних змін політичного, економічного та соціального характеру, що відбуваються у сьогоdnішньому світі;

- сучасна інтерпретація та нове розуміння соціал-демократичних цінностей дозволили зняти принципове протиріччя між соціал-демократичним гуманізмом як системою етичних імперативів, та економічною ефективністю, як

матеріальною основою добробуту, тобто сучасна соціал-демократія схильна розглядати принципи економічної доцільності та соціальні цінності як “рівнопорядкові елементи” суспільно-політичного життя, оскільки гуманізм не підкріплений здоровим глуздом завжди перетворюється на небезпечні форми політичного утопізму;

- лише консолідований соціал-демократичний рух разом із профспілками, а також своїми потенційними союзниками в середовищі християнських, ліберальних та національних демократів може реально виступити ядром тієї політичної сили, що могла б взяти на себе всю повноту відповідальності за модернізацію українського суспільства на сучасних цивілізованих засадах та проведення реформ в інтересах переважної більшості народу України;

- маючи глибоке історичне коріння, українська соціал-демократія показала себе здатною об'єднати не лише широкі верстви населення орієнтованого на такі цінності як солідарне суспільство, відповідальна держава, економічна демократія та соціальне партнерство, і на такі пріоритети як європейський вибір, ринкова економіка та державний суверенітет, але й запропонувати представникам крайніх політичних орієнтацій реальну модель державного розвитку, яка дозволить обмежити ідеологічне протистояння виключно політичною сферою, не переносючи його на економіку та соціальну сферу.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки і рекомендації можуть використовуватись як у науково-дослідній роботі науковців, так і практичній діяльності народних депутатів, працівників інших органів влади, оскільки вони поглиблюють знання про політичну і партійну систему суспільства, дають можливість сформулювати уявлення про таку програму суспільно-політичного і соціально-економічного реформування держави якою виступає соціал-демократія, пропонують шляхи сприяння становленню демократичної політичної системи, політичного плюралізму та багатопартійності. Отримані в процесі дослідження висновки можуть бути використані для визначення шляхів подальшого реформування партійної системи України та створення політико-правових основ її нормального розвитку та ефективного функціонування. Теоретичні положення дисертації можуть використовуватися в навчальному процесі при викладенні нормативних курсів політології, теорії політичних процесів та інститутів, історії політичної думки, які читаються як на фахових факультетах, так і для студентів неспеціальних факультетів всіх форм навчання.

Практичне значення дисертації обумовлене тим, що вона, *по-перше*, здійснює у відповідних межах, разом з іншими науковими розробками цього спрямування, позитивний вплив на формування політичної свідомості та політичної культури українських громадян, заснованих на сприйнятті найбільш прогресивних зразків сучасних суспільно-політичних концепцій. *По-друге*, саме соціал-демократична ідеологія поступово набуває рис основного спрямування розвитку українського суспільства, яке має згодом інституціоналізуватися в якості розвиненого громадянського суспільства. І, *по-третє*, соціал-демократична ідеологія, з одного боку, і практична політична діяльність соціал-демократичних партій в Україні, з іншого боку, дедалі більше впливають на вирішення чисельних питань українського державотворення.

Апробація результатів роботи. Загальна концепція дисертації, матеріали зібрані під час її написання, проміжні положення доповідалися дисертантом на методологічних семінарах та наукових конференціях, серед яких слід відзначити участь у науково-практичній конференції “Соціальна політика держави та стратегії адаптації населення в умовах соціально-економічної кризи” (Київ, 1998), Всеукраїнській науковій конференції молодих учених “Політика і політична культура в умовах становлення і розвитку українського суспільства” (Одеса, 1999). Також автор брав участь у Міжнародній науково-практичній конференції “Соціал-демократична ідея в українському та європейському політичному просторі” (Київ, 2001).

Основні положення дисертаційного дослідження знайшли відображення в чотирьох наукових працях, опублікованих в фахових виданнях.

Структура роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів із висновками в кінці кожного розділу, загальних висновків і списку використаних джерел (371 найменування). Загальний обсяг дисертації складає 184 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** автором обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, зазначається зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначається мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження, розкриваються методологічні, теоретичні та емпіричні основи дослідження, його наукова новизна, основні положення, що виносяться на захист, практичне значення отриманих результатів, відомості про апробацію результатів

дисертаційної роботи та наукові публікації автора з досліджуваної проблематики.

В першому розділі “Формування багатопартійності в СРСР та Україні і розвиток новітнього соціал-демократичного руху” проаналізовано специфіку формування багатопартійної системи на теренах розпаду тоталітарного радянського політичного режиму, виділено та досліджено основні чинники, які вплинули на сучасний стан партійної системи в Україні.

Аналізуючи місце соціал-демократичних партій в українській партійній системі початку – кінця 90-х років ХХ століття, слід відзначити цілий ряд специфічних властивостей, які обумовили їх розвиток і вплинули на їх політичну діяльність. Перше, на що слід звернути увагу стосується тези, що українська соціал-демократія є “новим” політичним явищем, яке маніфестувало себе лише на пізньому періоді розвитку сучасної партійної системи. Справа в тому, що поняття “новизни” в теорії політичних партій часто використовується в значенні відсутності партійної традиції. Але, саме таке тлумачення історичного розвитку соціал-демократії в Україні є принципово хибним. Ба більше, навіть тезове звернення до фактів дозволяє твердити, що соціал-демократичні партії мають чи не найсоліднішу історико-політичну традицію в Україні. Зокрема першими попередниками сучасної соціал-демократії в Україні можна вважати Групу українських соціал-демократів Івана Стешенка і Лесі Українки (до неї входили також О.Косач, Б.Ратнер, П.Канівець, В.Крохмаль, М.Кривинюк та інші). Отже, в цьому сенсі українських соціал-демократів жодною мірою не можна вважати позбавленими тривалої традиції партійної діяльності в суспільно-політичному житті України.

Наступним важливим чинником, який вплинув на формування соціал-демократичних партій в Україні, був сам трансформаційний процес руйнації тоталітарної політичної системи і формування нових інститутів демократії. Серпневі події 1991 принципово змінили політичну ситуацію в Україні: ліквідація лівого флангу партійного спектру, за умови неусталеного центру, значно посилила праві сили і змусила активно перегруповуватися лівих. До того ж брак політичної культури на першому етапі становлення партійної системи призвів до того, що будь-який прояв послаблення державного контролю чи антикомуністичні заклики сприймалися в суспільно-політичній свідомості як прояв лібералізму, в результаті чого було майже повністю нівельовано різницю між традиційними для західного розуміння моделями

консервативної, ліберальної та соціал-демократичної політики. В реаліях, з одного боку, недостатнього розвитку демократичних інститутів та низького рівня конструктивності у політичних відносинах, а, з іншого, – системної кризи, що охопила все суспільство, процес формування соціал-демократичних партій виявився надзвичайно складним.

По суті, своєрідна “реабілітація” соціал-демократичних ідей в Україні розпочалась лише в середині 90-х років. Саме тоді відбувся процес загальносуспільного усвідомлення того, що той ідеал державного влаштування, якого прагнули посттоталітарні країни, має значно більше спільного з соціал-демократичною концепцією, а ніж з ліберальною чи комуністичною.

Характеризуючи стан сучасних соціал-демократичних партій в Україні можна констатувати, що зараз українським соціал-демократам вдається досить вдало вирішувати питання популяризації своєї політичної програми серед широких верств населення, а це дає підстави стверджувати про значний електоральний потенціал цієї ідеології. А, з іншого боку, неприпинне збільшення їх політичної ваги перетворює їх в реальну політичну силу, яка не просто асоціюється з певною партією, а з цілим політичним напрямом, який є не менш впливовим та вагомим ніж, скажімо, ліберальний чи консервативний. На користь прогнозів щодо зміцнення позицій соціал-демократії в партійній системі України свідчить і те, що період внутрішніх розколів та особистої адаптації політичних лідерів соціал-демократичного руху судячи за все можна вважати завершеним. Що ж до соціальної підтримки соціал-демократії то проголошені нею цінності, наголос на соціальних та економічних проблемах суспільства, орієнтація на пошук політичного консенсусу, здоровий прагматизм, європейська інтеграція, є чи не найбільш популярними в сьогоденному українському суспільстві.

Хоча попри всі ті успіхи, яких спромоглися досягти останнім часом українські соціал-демократи варто пам'ятати про те, що однією з основних перешкод, які сильно стримують розвиток соціал-демократичних партій є породжена економічною нерозвиненістю відсутність в українському суспільстві міцного і усталеного середнього класу, на який завжди орієнтуються всі партії, що прагнуть створення стабільної системи соціально-політичних відносин. Ця ж сама економічна неспроможність практично постійно перешкоджає реалізації соціально спрямованої соціал-демократичної політики, оскільки держава, яка не може матеріально і фінансово претендувати на статус соціальної держави не може вважатися й відповідальною перед своїми громадянами за їх соціальний

стан, за їх безпеку, культурний розвиток, освіту, і т. д. В результаті чого, новітнім українським соціал-демократам приходится одночасно втілювати в життя те, що в західних країнах формувалось поступово. Так, відсутність в Україні нормального вільного і конкурентного ринку, змушує соціал-демократів одразу ж орієнтуватися як на запровадження ринкових механізмів, так і на розробку системи гарантій від ризиків ринку. Тобто те, до чого західні демократії йшли десятиліттями в Україні має бути реалізовано в надзвичайно стислі терміни.

Другий розділ дисертаційного дослідження “Концептуальні засади новітньої соціал-демократії” було присвячено розгляду соціал-демократії як теоретико-наукової політичної доктрини, яка, з одного боку, виступає тією загальною основою, що споріднює всі без виключення соціал-демократичні партії, незалежно від того, в якій країні вони функціонують, а, з іншого боку, дає нам право окреслювати соціал-демократію як цілісну концепцію суспільного розвитку.

Безумовно, як і будь-яка теорія, соціал-демократія видозмінювалася: змінювалося ставлення соціал-демократів до тих чи інших питань політичного та економічного розвитку, змінювалося бачення конкретних способів досягнення проголошуваних ними цілей тощо. Але, разом з тим, трансформації соціал-демократичної ідеології, які дають підстави казати про “традиційну” та “новітню”, “класичну” і “модернізаторську” соціал-демократію все ж таки не означають того, що між цими двома напрямками, чи двома періодами існує нездоланна прірва. Як концепція суспільно-політичного розвитку, соціал-демократія ставить на меті реалізацію певної моделі. Цією моделлю є формування гуманістичного майбутнього, що ґрунтується не лише на усвідомленні проблем сучасного світу, але й на орієнтації прогресу у відповідності до певних цінностей. Тому, у якості тієї вихідної точки, яка конститує єдність всієї соціал-демократичної концепції, є визнання та орієнтація на те, що прийнято позначати поняттям “соціал-демократичних цінностей”, чи синтезом трьох “С”: свобода, справедливість та солідарність. Кожне з цих понять можна зустріти не лише в програмах соціал-демократичних партій, оскільки вони є безумовними атрибутами майже кожної політичної платформи починаючи від ультралівих партій і закінчуючи крайнє правими. Але принципова відмінність соціал-демократичного розуміння зазначених цінностей полягає як раз в тому, що всі вони розглядаються не окремо одна від одної, а лише в їх органічному політико-правовому взаємозв'язку, як своєрідний

аксиологічний трикутник, в якому кожна зі сторін передбачає існування інших.

Подібне визначальне положення соціал-демократичних цінностей в концепції соціал-демократичного реформування обумовило й специфічне розуміння представниками цієї ідеології сутності такого поняття як демократія. Зокрема соціал-демократичне тлумачення демократії, одночасно як цілі та засобу будь-якого суспільного прогресу, має принаймні три основні виміри. По-перше, це політична демократія, яка має забезпечувати всі політичні права і свободи громадян, і насамперед, право вільного, рівного вибору, гарантувати відсутність свавілля по відношенню до парламентської та судової гілок державної влади, багатопартійність, право на опозицію та реальну участь громадян в управлінні суспільними справами. Структурно політична демократія включає в себе наявність таких механізмів як: ефективна участь громадян у політиці, контроль над діяльністю владних структур та відповідність політичної структури основним цілям і потребам суспільства. А її основними ознаками є: свобода партійної діяльності, свобода слова, рівне виборче право, право на участь в державному управлінні та право захищати індивідуальні права і свободи від неправомірних дій державних органів. Хоча, до цих визначальних ознак політичної демократії сучасні соціал-демократи додають також недоторканість особистості, право вільного пересування, рівноправ'я та право на самовизначення.

По-друге, це економічна демократія, яка покликана стати основою створення такої економічної системи, яка б гарантувала використання всіх багатств в інтересах суспільства, запровадження суспільного контролю над економікою, багатоманітність форм власності, стабільну роль ринку та активну участь держави у розвитку економіки, різноманітні форми участі трудящих в управлінні виробництвом як на окремих підприємствах, так і в межах всього суспільства. До речі в цьому і полягає основна відмінність між соціал-демократами та всіма іншими партіями. Так, скажімо, для консерваторів найбільшим проявом та одночасно припустимою межею економічної демократії є запровадження системи більш-менш справедливого оподаткування. Що ж до решти політичних сил, то вони, як правило, розглядають економічну демократію окремо від політичної. Однак, для соціал-демократів характерна теза, що економічна демократія не лише забезпечує, але й вдосконалює політичну, внаслідок чого в соціал-демократичній концепції вона розглядається як така мета суспільного розвитку, яка робить можливим успішне проведення соціальних та економічних реформ

I, по-третє, це соціальна демократія, яка визнаючи провідну роль ринку і конкуренції як регуляторів виробництва і чинників підвищення його ефективності, тим не менш, передбачає необхідність сполучення ринкових принципів з діяльністю держави в соціальній сфері та самостійними солідарними діями самих трудящих. Концептуальне розуміння соціальної демократії в сучасній соціал-демократичній теорії передбачає її тлумачення не як сукупності соціальних заходів, на які держава просто змушена йти під політичним тиском суспільства. Серцевиною цієї концепції є створення адекватних соціальних умов для вільного і всебічного розвитку людської особистості. Вирішення цього завдання передбачає: задоволення основних життєвих потреб людини, гарантії її невід'ємних прав і свобод, відтворення адекватних вільному і всебічному розвитку людини суспільних відносин – сімейних, громадянських, політичних, економічних, культурних.

Таким чином, окресливши у перших двох розділах дослідження політико-правовий процес становлення і розвитку новітньої соціал-демократії в Україні в контексті формування багатопартійної системи, а також ті концептуальні засади, які суто і виділяють її як цілісну ідеологію суспільно-політичного розвитку, і зумовили звернутися до розгляду стану сучасної української соціал-демократії, а також специфіки, характеру та напрямів діяльності тих партій, які виступають носіями цієї ідеології в партійно-політичному житті країни.

Ця мета стала предметом розгляду у **третьому розділі дисертації “Сучасна українська соціал-демократія і діяльність СДПУ(О)”**. Подібне звернення до діяльності окремих політичних партій, що сьогодні представляють спектр соціал-демократичних сил (УСДП, СДС, СДПУ, СДПУ(О)) обумовлене тим, що як і будь-яка ідеологія, соціал-демократія має своїх безпосередніх носіїв, тобто ті політичні партії, які ставлять на меті втілення соціал-демократичних настанов та цінностей в політичному та державотворчому процесі. Однак, не дивлячись на подібне, на перший погляд, “широке представництво” соціал-демократичних партій в Україні, об'єктивний політологічний аналіз змушує визнати, що, по суті, єдиною соціал-демократичною партією в сучасній Україні, котра як теоретично, так і практично відповідає самому цьому поняттю є лише СДПУ(О). Тобто вона, по-перше, є партією – має значну електоральну підтримку і репрезентує чітко визначені інтереси значної частини українського суспільства шляхом діяльності в органах державної влади, а, по-друге, вона є соціал-демократичною партією,

що означає наявність визначеної і ретельно розробленої ідеологічної платформи. При чому зв'язок між ідеологією соціал-демократії та політичною діяльністю СДПУ(О) є таким, що він діє лише в одному напрямі: ідеологічні настанови визначають політичну позицію партії, а не навпаки, коли під впливом політичної кон'юнктури партія свідомо відмовляється від тих програмних цілей, з якими вона йшла на вибори. До того ж, з суто практичного погляду процесів реалізації партійної політичної діяльності, слід додати, що подібна ідеологічна та партійна організація, доповнюється ще й таким фактором як наявність яскравих політичних лідерів в керівництві партії. При чому це лідерство носить далеко не одноосібний, що характеризує більшість сучасних українських політичних партій, а насамперед командний характер.

Окреслюючи ті позиції, які займає українська соціал-демократія, насамперед в особі такої партії як СДПУ(О) у сучасному політичному житті України та своїй програмі державного будівництва, ми маємо визнати її незаперечний модернізаторський та реформаторський характер. Що вбачається навіть на рівні тих цілей, які реально проголошуються: ефективна ринкова економіка при збереженні певних важелів державного контролю над економічними процесами, курс на розбудову правової держави, ефективне сприяння становленню і розвитку інститутів громадянського суспільства, вирішення проблем засобів масової інформації, політичних партій, профспілкового руху тощо, демократизація державного управління, і т.д. З іншого ж боку, їй вдається органічно поєднувати і зв'язок із попередньою соціал-демократичною традицією, яка була перервана в роки панування радянської влади, про що свідчить те, що ключові позиції, закріплені в програмних документах українських соціал-демократичних партій початку ХХ століття, наприклад, в програмі УСДРП, знайшли свого відображення в діяльності сучасних об'єднаних соціал-демократів.

При цьому специфічною рисою нової програмної політико-правової орієнтації СДПУ(О) є її одночасне спрямування як на подолання кризових явищ в сучасному українському суспільстві, це проведення цілого комплексу заходів політичного, економічного, соціального характеру, так і на забезпечення того, що В.В.Медведчук визначає як “основу поступального розвитку суспільства до прогресу”. В результаті чого вдале поєднання теоретико-ідеологічних засад соціал-демократичного реформування та безпосередніх практичних дій щодо розширення об'єднаними соціал-демократами свого впливу в суспільно-політичному житті України дозволяє прогнозувати дедалі більше

зростання політичної ваги цієї сили в українській політичній і партійній системі.

Водночас місце і значення СДПУ(О) як носія соціал-демократичної ідеології, що адаптована до українських умов в сучасному політичному процесі визначається не лише рівнем її підтримки населенням, але й загальним потенціалом української соціал-демократії. По-суті, сучасне політичне життя України характеризується такими двома процесами як: а) перетворення СДПУ(О) на своєрідний центр тяжіння переважної більшості соціально та політично активних сил, у зв'язку з чим цілком виправданою видається теза про те, що саме під прапором соціал-демократії могли б об'єднатися більшість демократичних сил України, інших партійних і політичних сил, перехід на соціал-демократичні позиції тих політиків, які еволюціонують від ліворадикальних до лівоцентриських поглядів. Хоч, з іншого боку, слабкість інших політичних сил, які реально спираються на соціал-демократичну ідеологію і готові впроваджувати її в життя країни, принаймні ті політичні партії, що офіційно проголошують себе прихильниками соціал-демократичної моделі розвитку, змушують визнати, що принаймні на найближчу перспективу майбутнє української соціал-демократії майже повністю залежатиме від успішності діяльності такої політичної партії як СДПУ(О). І в цьому сенсі, саме на неї лягає основний тягар політичної відповідальності за можливості перспективного становлення і розвитку соціал-демократії в Україні.

У висновках містяться актуальні науково нові та практично значимі результати дисертаційного дослідження. У них сформульовані загальні підсумки дослідження, основні теоретичні і практичні положення щодо розв'язання проблем становлення соціал-демократії в Україні і розвитку соціал-демократичних політичних партій. Основні результати проведеного дисертантом дослідження можуть бути подані у вигляді зазначених тез:

1. Висвітлюючи місце соціал-демократичних партій в системі сучасної української багатопартійності слід відзначити те, що на відміну від багатьох інших партій та політичних рухів, соціал-демократію виділяє органічне сполучення функціонального і ціннісно-світоглядного аспектів політичної діяльності. Тобто, з одного боку, соціал-демократія відбиває реально існуючі в суспільстві настрої пов'язані з усвідомленням необхідності гармонізації суспільних стосунків в дусі основоположних цінностей свободи, справедливості та солідарності. А, з іншого боку, соціал-демократична програма передбачає застосування цілого ряду суто практичних заходів, які здатні забезпечити

структурно-функціональну стабільність в державі і суспільстві, ріст суспільного добробуту, утвердження ідеалів демократичної, правової і соціальної держави.

2. Зосереджуючи увагу на тих проблемах, що постали на сьогоднішній день перед українським суспільством, і які стали змістовною завадою на шляху становлення соціал-демократії, слід наголосити на триваючому процесі “маргіналізації середнього класу”. Справа в тому, що соціальною базою як партійної діяльності соціал-демократів в Україні, так і соціал-демократичної політики в цілому виступає саме міцний середній клас, який забезпечує стабільність і добробут у всіх сучасних демократичних розвинених країнах, і який лише створюється в Україні. При цьому наслідками зазначеної стабільності і масової підтримки таких політичних цінностей як політична свобода, справедливість, економічний розвиток, соціальні права, верховенство закону виступає, з одного боку, відмова від крайніх революційно-політичних заходів, а, з іншого боку, орієнтація всього суспільства на конструктивну політичну діяльність. Саме за цих умов соціал-демократія і набуває оптимального режиму для свого розвитку і практичного впровадження проголошуваних нею ідеалів.

3. Специфічною рисою сучасної соціал-демократичної концепції є те, вона передбачає у якості шляху до об'єднання і консолідації суспільства не лише низку заходів економічного характеру, але насамперед нові можливості ідеологічного та суспільного життя, що відкриваються в результаті встановлення соціал-демократичних ідеалів справедливості і соціальної солідарності як в національному, так і міжнародному масштабах. Саме така орієнтація сучасної соціал-демократії дозволяє їй більш адекватно реагувати на ті зміни, що відбулися останнім часом у зв'язку зі зміною соціальної структури модернізованих суспільств, а також тих загальних проблем, які виступили на передній план в контексті процесу модернізації.

4. Виділяючи основні властивості стратегії політичної діяльності сучасних соціал-демократичних партій слід звернути увагу на такі загальні спільні риси як: захист політичного плюралізму; прав людини і громадянина; позитивне ставлення до концепцій правової та соціальної держави; визнання ролі парламентаризму; широке розуміння політики як складного соціального процесу, в якому приймають активну участь всі соціальні групи; не безумовна підтримка цінностей технологічного прогресу та глобалізації; захист та збереження довкілля як одна з умов розвитку сучасних суспільств.

5. Сьогоднішні умови в яких діють соціал-демократичні партії дають всі

підстави для того, щоб вони перетворилися на реальні політичні сили державотворення. З одного боку, це обумовлено значним зростанням політичного і суспільного впливу такої партії як СДПУ(О). А, з іншого боку, важливою підставою для успішного розвитку соціал-демократії в Україні є дедалі більше усвідомлення як суспільством в цілому, так і представниками самих широких політичних сил необхідності винайдення такої конструктивної програми суспільно-політичного реформування, яка б була здатна консолідувати суспільство і забезпечити стабільну довгострокову перспективу розвитку.

Важливі концептуальні положення дисертації та проміжні результати дослідження знайшли своє відображення у наукових публікаціях автора (список подається).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Чувардинський О.Г. Вплив ідеології на процес політичної стабілізації сучасного українського суспільства. // Актуальні проблеми політики. Зб. наук. праць Одеської національної юридичної академії – Одеса, 2001. – № 10. – С. 296-300.

2. Чувардинський О.Г. Соціал-демократія та її значення в процесі становлення й розвитку політичного плюралізму в Україні. // Додаток 2(11) до наукового журналу “Персонал”, 2000. – № 3(57). – С. 102-109.

3. Чувардинський О.Г. “Аксиологічний трикутник” новітньої соціал-демократії: політико-правовий аналіз. // Держава і право: збірник наукових праць. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2001. – Вип.10. – С. 500-507.

4. Чувардинський О.Г. Теоретичні проблеми розвитку концепції соціал-демократичного реформування в сучасних політичних умовах. // Актуальні проблеми політики. Зб. наук. праць Одеської національної юридичної академії – Одеса, 2001. – № 11. – С. 616-625.

АНОТАЦІЯ

Чувардинський О.Г. Становлення і розвиток новітньої соціал-демократії в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за

спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2002.

Дисертація присвячена комплексному аналізу процесів становлення і розвитку української соціал-демократії в новітній період державотворення в контексті розбудови в Україні соціально-правової держави. Досліджуються специфіка та роль соціал-демократичних політичних партій в контексті формування демократичної політичної системи, багатопартійності та політичного плюралізму. Головну увагу зосереджено на висвітленні сутності соціал-демократичної ідеології, а також експлікації теоретичного і практичного змісту таких основоположних соціал-демократичних цінностей як свобода, справедливість та солідарність. В роботі надається порівняльний аналіз політичних партій, що на сьогоднішній день формують соціал-демократичний політичний спектр в Україні, розглядаються перспективи їх розвитку, можливості впливу на процеси здійснення державної влади та ступінь запровадження ними своїх програмних положень. В роботі викладаються теоретичні висновки та одержані результати щодо досліджуваних питань.

Ключові слова: політичні партії, політичний плюралізм, ідеологія, соціал-демократія, справедливість, солідарність, демократична політична система, соціально-правова держава.

АННОТАЦІЯ

Чувардинский О.Г. Становление и развитие новейшей социал-демократии в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2002.

Диссертация посвящена комплексному анализу процессов становления и развития социал-демократии в новейший период государственного строительства в контексте конституционного курса на реализацию в Украине модели социально-правового государства. Исследуются специфика и роль социал-демократических политических партий в связи с проблемами формирования демократической политической системы, многопартийности и политического плюрализма. Основное внимание уделено характеристике сущности социал-демократической идеологии, а также экспликации теоретического и практического содержания таких основоположных

социал-демократических ценностей как свобода, справедливость и солидарность. В работе представлен сравнительный анализ тех политических партий, которые на сегодняшний день формируют социал-демократический политический спектр в Украине, рассматриваются перспективы их развития, возможности влияния на ход реализации государственной власти, а также степень реализации ими своих программных установок.

Вместе с тем реализация поставленных в диссертации заданий предполагала не только исследование специфики партийной деятельности социал-демократов в Украине, но и ее компаративную характеристику с современными европейскими социал-демократическими партиями, что безусловно определило необходимость включения в сферу анализа целого ряда документов международного характера.

Таким образом в диссертации исследованы и проанализированы теоретико-методологические и историко-политические факторы, которые имели решающее влияние на возрождение социал-демократических партий в Украине в период начала 90-х годов XX века. При этом сама социал-демократия рассматривается как одна из основных идеологических программ современной политики, ядро которой составляют социал-демократические ценности, которые в своем единстве существенно отличают социал-демократическое движение от консервативных и либеральных политических партий. Хотя, подобное акцентирование на общности социал-демократической идеологии, не означает признания того, что между партиями социал-демократического направления (даже в пределах одной страны) нет существенных различий. Поэтому одним из основных теоретических требований стало тщательное исследование процессов модификации классических западноевропейских методов деятельности социал-демократических партий в украинских условиях переходного периода, который может быть рассмотрен одновременно в политическом, социальном, идеологическом и экономическом аспектах.

Важной частью диссертационной работы стало также обращение к исследованию конструктивного политико-правового потенциала государственного реформирования, который представлен в Программе СДПУ(О). Что позволило

(с учетом данных последних политических и социологических исследований) определить общие перспективы развития украинской социал-демократии, обосновать необходимость, с одной стороны, консолидации всех социал-демократических сил в Украине, а, с другой, – проведение более

активной партийной деятельности с целью усиления социальной поддержки социал-демократических партий и формирования критической массы социально и политически активных граждан, которые бы выступили надежной электоральной основой социал-демократов на ближайших парламентских выборах.

В диссертации сформулированы теоретические выводы и концептуальные положения относительно круга исследуемых вопросов.

Ключевые слова: политические партии, политический плюрализм, идеология, социал-демократия, справедливость, солидарность, демократическая политическая система, социально-правовое государство.

SUMMARY

Chuvardinsky O.G. Genesis and development of social-democracy in Ukraine. – Manuscript

Thesis on obtaining of a scientific degree of candidate of political sciences by speciality 23.00.02 – political institutes and processes. Odessa National Law Academy. Odessa, 2002.

The dissertation is devoted to the complex analysis of processes of formation and development of social-democracy at the newest period of state construction in a context of the constitutional rate of realization in Ukraine a doctrine of a welfare state and state of law. The special attention is payed to the specificity and role of social democratic political parties in connection with problems of formation of democratic political system, multiparty system and political pluralism. The basic research is concentrated on the characteristic of essence of social-democratic ideology, explication of contents of such theoretical and practical social-democratic values as freedom, validity and solidarity. The authour of dissertation presents wide comparative analysis of those political parties which form a social-democratic political spectrum in Ukraine at the present day, examines the prospects of their development, opportunity of influence on a course of realization of state authority, and studies degree of realization by these political parties their basic program installations. The theoretical conclusions and conceptual positions concerning a circle of researched questions are laid out in the thesis.

Key words: political parties, political pluralism, ideology, social democracy, justice, solidarity, democratic political system, social state, state of law.